

Emiel Maliepaard

Het kernidee in deze werken is steeds hetzelfde: controle over land en zee en het worden of blijven van een wereldmacht

Het begrip 'geopolitiek' is een van de meest beladen termen in de geschiedenis van de geografie. De term is echter terug van weggeweest. Herman van der Wusten en Virginie Mamadouh, twee Amsterdamse politieke geografen, hebben een Nederlandstalige introductie geschreven over de oorsprong, ontwikkeling en huidige relevantie van 'geopolitiek'.

Op een genuanceerde wijze wordt de oorsprong van de term geopolitiek blootgelegd. Deze boeiende queeste leidt de lezer naar de Zweedse hoogleraar politieke wetenschappen Rudolf Kjellén, die het concept in 1899 introduceerde. Het woord kreeg met name vleugels binnen de Duitse Geopolitik, in werk zoals dat van Friedrich Ratzel ('lebensraum') en Karl Haushofer. De tijdsgeschiedenis waarin deze intellectuelen schreven, wordt door de auteurs gekenmerkt als een tijd waarin rivaliteit tussen grote staten en hun wedijver voor controle over land en zee centraal stonden. Verder wordt uitgebreid stilgestaan bij de geopolitieke opvattingen en de internationale contacten van Haushofer. Ook worden de verschillen tussen zijn visie – waarin elke vorm van rassenideologie ontbrak – en die van de nazistische stroming behandeld. Ook de bredere context – de invloeden van de Duitse geopolitiek in Italië en Latijns-Amerika en het verzet tegen de 'gevaarlijke' Duitse geopolitiek – wordt uitgebreid besproken.

Dat het boek niet louter over de Duitse geopolitiek gaat is belangrijk en helpt om op een feitelijke manier te kijken naar de ontwikkeling, benaderingen en de actuele betekenissen van de term. Bij de periode voorafgaand aan 1945 worden de bekende werken van Mackinder (de Hartland theorie) en de Amerikaanse kapitein Mahan besproken. Het kernidee in deze werken is steeds hetzelfde: controle over land en zee en het worden of blijven van een wereldmacht. Verder wordt er uitgebreid stilgestaan bij de Amerikaanse geopolitiek ten tijde van WOII (o.a. het werk van Hartshorne), de Koude Oorlog (containment politics) en de War on Terror. De Nederlandse Amerikaan Nicolas Spykman staat hierin centraal omdat zijn werk als een nieuw begin van de meer wetenschappelijke geopolitiek geldt. Verder wordt de nieuwe Franse Geopolitiek toegelicht. Deze benadering is meer gericht op het analyseren van de strijd om ruimte op fysiek niveau en in de verbeelding van de actoren en de kritische geopolitiek zoals die vooral te vinden is bij de huidige politieke geografen. De Angelsaksische kritische geopolitiek, zo laten de auteurs duidelijk zien, draait dan weer om het analyseren van formele geopolitiek (analyses van mondiale problematiek), praktische of toegepaste geopolitiek (analyses van het handelen van beleidsmakers) en populaire geopolitiek (de communicatie van geopolitiek). Tot slot

wordt nog de Nederlandse geopolitiek besproken, evenals de geopolitieke totstandkoming van de EU en de EU als geopolitieke actor.

Interessant, zeker ook voor geografen, is het hoofdstuk 'de communicatie van geopolitiek', waarin beschreven wordt hoe kleuren en symbolen worden gebruikt om een bepaalde boodschap over te brengen. De auteurs geven aan dat "kaarten een krachtig middel zijn om de visie van een actor te communiceren". De impact van de media wordt uitgebreid besproken en geeft leuke inzichten in de (re)productie van geopolitiek. In zekere zin valt dit hoofdstuk uit de toon bij de meer feitelijke overzichten van personen, ideeën en geopolitieke ontwikkelingen in de rest van het boek. Dit hoofdstuk helpt echter vooral om meer betrokken te raken bij het onderwerp en om zelf kritisch te reflecteren over geopolitieke projecten en media.

Daar waar geopolitiek nog vaak geassocieerd wordt met Nazi-Duitsland, laat dit boek op een heldere manier de geschiedenis en veelzijdige ontwikkelingen van het concept zien. Van een concept met een voornamelijk imperialistisch karakter in een tijd van wedijverende grootmachten, tot een kritische discipline die zich richt op internationale betrekkingen en de strijd om ruimte op allerlei niveaus: supra-, inter- en intrastatelijk. Wel is het jammer dat de marxistische benadering in deze grotendeels achterwege blijft. In de wereldsysteemtheorie komt de 'strijd om ruimte' bijvoorbeeld sterk naar voren en wordt de link tussen kapitalisme en het vergroten van het territorium als medium tijdens crises duidelijk gearticuleerd. Een andere opmerking betreft het ontbreken van een uitgebreide geopolitieke discussie omtrent niet-statelijke actoren in de strijd om ruimte, wat het boek actueler en relevanter zou maken voor een breder publiek.

Het boek Geopolitiek is zeker een aanrader voor eenieder die meer van geopolitiek wil weten. De onvermijdelijke feitelijke opsommingen van belangrijke figuren, hun standaardwerken en ideeën maakt dat de leesbaarheid van sommige stukken wat minder is, maar de woordenschat is begrijpelijk voor eenieder die de elementaire taal van de geopolitiek machtig wil zijn.

Literatuurselectie

Van der Wusten, H. & Mamadouh, V. (2015) Geopolitiek. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Emiel Maliepaard (e.maliepaard1@gmail.com) is promovendus aan de Radboud Universiteit en redacteur bij AGORA.